DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 SPALIO 17 D. NR. 37 (84)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Malonės veikimas

Algimanto Kunčiaus nuotr.

Flannery O'Connor, įdomi amerikiečių rašytoja, yra sakiusi, kad jos kūrybos objektas yra malonės veikimas daugiausia velnio kontroliuojamoje srityje. (Beje, netrukus turėtų pasirodyti į lietuvių kalbą išverstas jos apsakymų rinkinys ,,Gero žmogaus reikia paieškoti" – puiki naujiena, nes iki šiol lietuviškai galėjome rasti tik vieną O'Connor apsakymą antologijoje ,,Amerikiečių novelės", Vaga, 1980).

,,Pašaipūnui pasauliečiui" (taip C. S. Lewisas įvardija išsilavinusius, civilizacijos ydų ir dorybių kandusius žmones) ir ,,malonės veikimas", ir ,,velnio kontroliuojama sritis" veikiausiai sukeltų tik šypseną (jei ne atvirą atmetimo reakciją). Ką šios frazės sako kitoms visuomenės grupėms (šiandien gal vertėtų apibrėžti jas kaip ,,socialinius burbulus"), sunku pasakyti. Bet reikėtų neatmesti nei kovingojo ateizmo (keista, bet jo dar pasitaiko, nors ji nebėra toks efektingas, kaip kadaise), nei ezoterikos, nei gryno empirizmo, kurių visų bendras bruožas – iškreipta tikrovė.

Jeigu žiūrėtume atidžiau, šios dvi frazės (,,malonės veikimas" ir ,,velnio kontroliuojama sritis") labai reikšmingos – nes iš esmės apibūdina mūsų, žmogiškųjų būtybių ir visos kūrinijos, metafiziką. Mūsų gyvenimą, veikimą, mintis, veiksmų ir minčių rezultatus ir pasekmes. Mūsų nuolankumą ir priešinimąsi. Kildami į kovą už teisybę ir laisvę, turėtume prisiminti Šv. Rašto žodžius, kad kovojame ne su kūnu ir krauju, o su kunigaikštystėmis ir valdžiomis. Šiuos žodžius esame jei ne primiršę, tai neimame jų domėn. Nes esame ,,pašaipūnai pasauliečiai", kurie viską žino geriau. Savo protą, intelektą ir žinias iškeliame aukščiau už malonę ir taip pakliūname ,,kunigaikštysčių" valdžion. O jos žino, ką su žmogiškąja puikybe daryti.

Štai todėl šioje iškreiptoje tikrovėje toks svarbus malonės veikimas. Pasitikėjimas Viešpačiu – Tuo, Kuris, anot šv. Kotrynos Sienietės, ir laiko visą šitą pasaulį, neleisdamas jam visiškai sugesti. Ir nors esame panardinti į maišaties, suirutės ir mirtino liūdesio vandenis, Malonė leidžia suprasti, kad yra ir Tikrovė, ir Dangus, ir Asmuo, kad skaistyklos kančios brangesnės už pragaro malonumus.

Malonė leidžia suprasti, kas slepiasi po žodžiais ir darbais. Kodėl reikėtų bijoti ,,vertybių" ir ,,gėrio", ,,laisvės" ir ,,pažangos", ,,teisės" ir ,,tolerancijos", kai šios sąvokos virsta tik paslankia ir patogia forma apibrėžti tam, ką įvardijo Goethe's Mefistofelis: „esu dalelė tos jėgos, kuri, darydama vien gera, pikto linki".

Koks puikus apibūdinimas daugeliui dalykų, vykstančių mūsų pasaulyje!

Puikios ir „Fausto" bei moderniosios literatūros (Flannery O'Connor) sąsajos, liudijančios, kad Gėris yra protingas ir teisingas, kad Dievas yra Meilė, o Malonė – nuostabi dovana žmogui, trokštančiam pažinti ne tik realybę, bet ir Tikrovę.

Renata Šerelytė

Išsigelbėjimas

apsvaigus ozonu keista šviesa
per rytą neša sąskambiais švelniais
mus kelia į sveikatą vieversiais
ausis pripildžius nei taures klausa
vaivorykštė
nuo horizonto lig žmogaus
spalvų dermė kaip ir garsai tyra
toli pro lietų spindulys dangaus
paaiškina kas Sandora yra

Aidas Marčėnas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Malonės veikimas • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** ,,Daugeliui svajonių likimas leido išsipildyti" (Libertas Klimka, 3) • **3-as psl. Dalia Poškienė.** Mažosios Lietuvos gyventojų genocido ir Vilko vaikų atminimui • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Jan Bulhak Vilnius: ir meninė fotografija, ir istorinė dokumentika • **5-as psl. Algis Vaškevičius.** Atnaujintas Lietuvos aviacijos muziejus džiaugiasi augančiu lankytojų srautu • **6-as psl. Alvydas Šlepikas**. Mano vardas – Marytė. Ištrauka iš romano • **7-as psl. Julius Keleras.** Lietuvių literatūra ir karas: tarp didvyriškumo, aukos ir atminties • **8-as psl. Jan Bulhak Vilnius (tęsinys)**

Kitame numeryje: Poeto Vlado Vaitkevičiaus kūrybinis kelias ir sąsajos su Amerika • Rudens skaitiniai

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

„Daugeliui svajonių likimas leido išsipildyt“, – (3)

sako prof. dr. Libertas Klimka

Leonas Peleckis-Kaktavičius

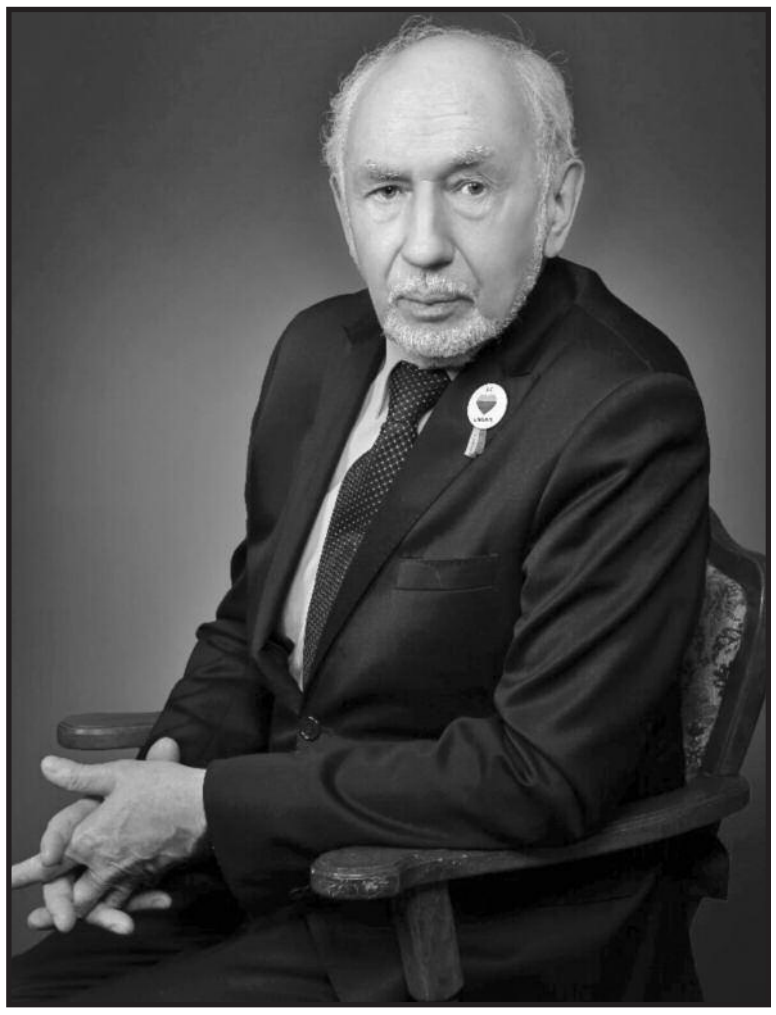
Pabaiga. Pradžia – 2026 m. spalio 3 d. ,,Kultūroje“

Esate viešai pripažintas, kaip naujos Lietuvoje tarpdisciplininės mokslo šakos – paleoastronomijos – įtvirtintojas. Kuo ji išskirtinė?

Paleoastronomija – istoriškai pirmieji pasaulio surėdymo (tai kas „po saule“) pažinimo metodai. Jie dažniausiai remiasi azimutine astronomija – dangaus šviesulių padėties stebėjimu tekos ar laidos metu. Paleoastronomija sukūrė saulės laikrodį – seniausią gamtos pažinimo įrankį žmonijos istorijoje. Beje, nepraradusį savo vertės ir iki mūsų laikų; pavyzdžiui, saulės laikrodžiu buvo orientuota radijo antena amerikiečių 1969 m. ekspedicijos į Mėnulį metu. Sukauptos žinios senovėje, dar neturint rašto, būdavo įtvirtinamos ar užkoduojamos tautodailės ornamentuose, tautosakos kūriniuose, liaudies dainose, papročiuose ir tradicijose. O panaudojamos, sudarant darbų ir švenčių kalendorius bei navigacijos taisykles. Visumą šio tautos dvasinio paveldo galima pavadinti etnokosmologija. Kosmologija – tai pasaulio surėdymo suvokimas. Ogi „etno“ čia pridėta todėl, kad kiekviena tauta gamtą supranta savaip, pagal savo gyvensenos prioritetus. Šios primityvios žinių sistemos – tai mokslo kūdikystė. Kartu ir religijos pradmenys, nes juk reikia kažkaip išsiaiškinti pastebėtų dangaus šviesulių judėjimo dėsningumų priežastis. Religiniai ritualai ir žinios apie gamtą susilieja tradiciniame kalendoriuje. Nesvarbu ir tai, kad su Lietuvos krikštu mūsuose buvo priimtas Romoje sudarytas kalendorius. Tiesiog jame atlaidais sureikšmintos tos datos, kurios mūsų gamtoje atitinka virsmus, derinamus su žemės ūkio darbais. Tai vadinama kalendoriaus įkultūrinimu. Šventė paminima krikščioniškomis maldomis bažnyčioje, o tada – pagal papročius namuose. Žemdirbiškos kultūros tautos labai gerai išsaugo archetipinius vaizdinius, perduodamus iš kartos į kartą. Baltų gentys, iš kurių susiformavo lietuvių, latvių ir prūsų tautos, šiuo požiūriu yra išskirtinės, nes jas gana menkai tepalietė Didžiojo tautų kraustymosi Europoje procesai. Kompleksinio požiūrio į proistorę svarba buvo pripažinta, įkuriant Lietuvos etnokosmologijos muziejų.

Tarp beveik tūkstančio paskelbtų mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių – ne tik dažnai esančios pastovaus Jūsų dėmesio centre, bet ir pačios netikėčiausios temos. Kaip jos atsiranda?

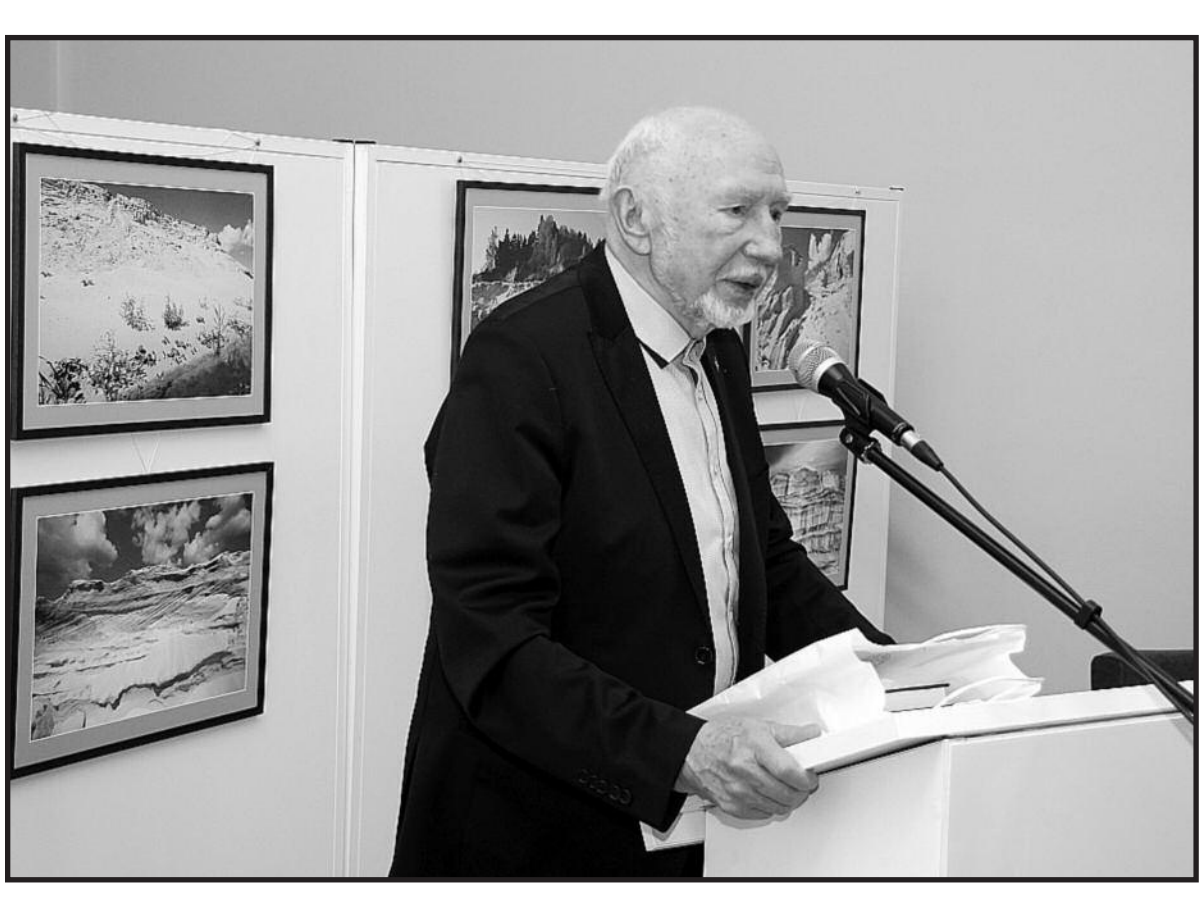
Vis tik pastarojo meto mano darbų tematika apsiriboja paveldo nagrinėjimu: tiek mentalinio (papročiai ir tradicijos, tautodailės ir dainų tekstų semantika), tiek daiktinio (kalendoriai, raštijos paminklai, senieji laikrodžiai ir varpai). Patarlė sako: „neklausk, kam skambina varpas...“, bet aš vis tik išdrįsau parašyti paveldosaugos reikalams skirtą knygą „Užkopus į varpų bokštą“. Tai apie primirštas bažnytines vertybes, pasislėpusias bokštuose – varpus ir laikrodžius. Tiesa, varpai yra girdimi, bet retas parapijonis yra juos matęs. O varpai gražiai ornamentuoti, su Šv. Rašto posakiais, šventųjų atvaizdais, meistrų įrašais. 2017 m. susibūrėme į Lietuvos kampanalogų draugiją, kurios tikslas – ištirti varpų liejybos ir naudojimo istoriją mūsų krašte, parengti šių išskirtinių vertybių sąvadą. Lyginant su kaimyniniais kraštais, tai labai apleista paveldosaugos sritis. Beje, slepianti nemažai įdomybių. Laipiodamas į bažnyčių bokštus varpų tyrinėti, aptikau ir keletą kalviškų rankų darbo laikrodžių mechanizmų, nežinotų technikos istorijai. Argi tai ne papildomi tautos kūrybiškumo įrodymai? Parapijas reiktų įtikinti, kad bokštus verta atverti visuomenei, padaryti juos smalsuoliams lengviau prieinamus. Arba bent viešai pateikime jų vertybių aprašymus. Didžiuokimės bokštuose skambančiais varpais kaip tautos kūrybingumą ir talentą įrodančiais artefaktais.

Profesorius Libertas Klimka. Asmeninio archyvo nuotr.

Tačiau nevengiate ir daugeliui mokslininkų ne taip populiarių, gal net kiek „pavojingų“ temų, susijusių su šių dienų Lietuvos aktualijomis. Kokios temos dabar labiausiai neduoda ramybės?

Dauguma mano publicistinių straipsnių parašyti nerimaujant dėl Lietuvos ateities. Tikrai rūpi, kad mano anūkai ir proanūkiai gyventų Lietuvoje, nes esu įsitikinęs, kad tikrąją laimę galima rasti tik gimtinėje. Dievas ir gamta lietuvių tautai padovanojo tokį puikų kraštą. Be žemės drebėjimų, ugnikalnių išsiveržimų, baisių gaisrų ir niokojančių potvynių. Tačiau Lietuvos ateitis šiandien verčia nerimauti: ar išauginsime jaunimo kartą, kuri įsipareigotų dirbti krašto tvirtėjimui ir klestėjimui, neleistų jam nusmukti iki gūdaus Europos provincijos užkampio? Kadangi esu įsitikinęs, jog tikrasis patriotiškumas kyla tik iš tautiškumo (tai tinka ir Lietuvos tautinėms mažumoms), tai savo viešoje veikloje ir publikacijose daug dėmesio skiriu etninei kultūrai. Ypač norėtųsi, kad švietimo strategai prisimintų tautinės mokyklos koncepciją, kuria pradėjome atgautos nepriklausomybės valstybės įtvirtinimą. Ir kažkaip keistai ją išmainėme į globalizacijos miražą. Trokštame tapti pasaulio piliečiais be tautinių šaknų. Pereikime Gedimino prospektu sostinėje, – kiek kavinių, barų, restoranų turi lietuviškus pavadinimus? O Londone, Paryžiuje, Berlyne, ar mirga lietuviški žodžiai? Mūsų tauta akivaizdžiai prarado orumą ir savigarbą; dėl to ir skauda sielą. Kovodami dėl laisvės, stebinome pasaulį drąsa, atkaklumu ir vieningumu, o nūdien? Nuolaidžiaujame kvailiausioms socialinių paribinių užgaidoms, pavadintoms skambiu žmogaus teisių vardu. Ir nesvarbu, kad tos tariamos „teisės“ tyčiojasi iš tautos tradicinių vertybių, taigi žeidžia daugumos jausmus.

Libertas Klimka sveikina Anykščių kraštotyrininkus. „Anykštos“ nuotr.

Tarp garbingų apdovanojimų vienas tikra to žodžio prasme išskirtinis – Jūsų garbei 2019-aisiais pavadintas asteroidas. Kokia šito įvertinimo priešistorija?

Ištis nuo 2019 m. viena Saulės sistemos mažoji planetėlė skrieja mokslo rejestruose pažymėta mano pavarde. Tai asteroidas, maždaug 4-5 km skersmens, apskriejantis Saulę per nepilnus 6 metus, besisukąs asteroidų juostos išorėje. Taigi panašus į Mažojo princo apgyvendintą... Šį nekilnojamąjį turtą danguje įsigijau tokiomis aplinkybėmis. Asteroidą pirmą kartą 2007 m. pastebėjo astronomai K. Černis bei J. ir K. Zdanavičiai, besidarbuodami Molėtų observatorijoje. Įvairiose pasaulio observatorijose atlikus pustrečio šimto astrometrinių stebėjimų, buvo nustatyta planetėlės orbita ir jai suteiktas numeris – 361524. Pagal Tarptautinės astronomų sąjungos įteisintą tradiciją naujų dangaus objektų atradėjai turi teisę juos pavadinti astronomijos mokslui nusipelniusių žmonių vardais.

Nukelta į 8 psl.

Mažosios Lietuvos gyventojų genocido ir Vilko vaikų atminimui

Dalia Poškienė

Šiais metais Vilko vaikų atminimo diena paminėta Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungoje. Istorinė popietė skirta ir artėjančiai Mažosios Lietuvos gyventojų genocido dienai, kuri paminėta spalio 16 dieną. 1944–1949 metais pagrindinėje Mažosios Lietuvos dalyje – Karaliaučiaus krašte – Maskvos Kremliaus nurodymu buvo įvykdytos per 300 tūkst. civilių gyventojų žvėriškos žudynės, o ir likę 100 tūkst. gyvųjų deportuoti.

Kalba parodos autorius Leonardas Surgaila

Lietuvos Respublikos Seimas 2024 metais į minėtinų dienų sąrašą įtraukė Vilko vaikų atminimo dieną. Rugsėjo 14-oji pasirinkta neatsitiktinai – 1991 m. rugsėjo 14 d. Vilko vaikai pirmą kartą susirinko Klaipėdoje. Po šio susitikimo jie ėmė organizuotis ir kreipėsi dėl bendrijos „Edelweiss“ įregistravimo; nuo 1993 m. ji vadinama „Edelweiss-Wolfskinder“ vardu. Vilko vaikais vadinami Rytų Prūsijos gyventojų (vokiečių) vaikai, kurie 1944–1948 metais buvo atskirti nuo šeimų arba liko našlaičiais. Šie vaikai matė į jų namus įsiveržusius sovietų karius, kurie prievartavo ir žudė jų seneles, motinas ir seseris, niokojo jų namus ir viską, kas buvo brangu.

Netradiciškai paminėtos šios datos, įvykiai. Surengta unikali profesionalaus fotografo, filmuotojo Leonardo Surgailos, gyvenančio San Francisco Bay Area, paroda „Niekieno žemė“.

Leonardas Surgaila gimė Kaune. Jo tėtis taip pat fotografavo dar prieškario laikais. Namuose buvo įsirengęs profesionalią fotolaboratoriją, turėjo gerų fotoaparatų ir 8 mm kino kamerų. Tad Leonardas jau nuo paauglystės pradėjo fotografuoti ir filmuoti. Ketverius metus mokėsi dailės mokykloje. Dešimt metų vadovavo Kauno radijo gamyklos kino studijai „Banga“ – nuo 1982 m. iki jos panaikinimo 1992 m. Buvo įkūręs vizualinės antropologijos klubą „Aista“. Kino filmo „Vilius Orvidas“ (rež. Vytautas V. Landsbergis) iniciatorius ir bendraautorius. 1996 m. su šeima išvyko į JAV. Trumpai gyveno New Yorke, vėliau Čikagoje. Nuo 2004 m. gyvena San Francisco Bay Area.

Parodą lanko Aleksandro Stulginskio anūkas Jonas Juozevičius

Karaliaučiaus kraštą jis fotografavo ir filmavo penkerius metus – 1988–1992 m. Padaryta apie 500 nuotraukų ir 16 valandų vaizdo įrašų. Pirmoji šių darbų paroda įvyko Čikagoje. Ją surengė Leonas Narbutis savo Lion Frame Gallery „Niekieno Žemė. Prūsų Lietuva“ jau 1993 m. kovo mėn., autoriui dar gyvenant Lietuvoje, išspausdino katalogą, kuriam tekstą parašė Arvydas Reneckis ir Valdas Aušra. L. Narbučio dėka 2023 metų pradžioje dalis fotografijų buvo eksponuojama LGGRTC Tuskulėnų memoriale Vilniuje.

Leonas Narbutis žinomas ne vienam Lietuvos kultūros žmogui. Lietuvą jis paliko būdamas vos 8-erių, tačiau teigia visą laiką jautęsis taip, tarsi nebūtų jos palikęs. Aktyviai darbavosi Amerikos lietuvių radijuje, išlaikė dailės galeriją, kurioje eksponavo lietuvių dailininkų darbus, buvo lietuviško dienraščio „Draugas“ korespondentas. Garbusis svečias – Lietuvių Fondo atstovas, gyvena Vilniuje. Renginyje papasakojo apie bendrystę su parodos autoriumi.

Skaudi tema, užfiksuoti vaizdai Karaliaučiaus krašte, kaip vadina autorius – tai griuvėsių poezija, kuriai analogų nėra visoje Europoje. Jis papasakojo apie savo kūrybinio darbo aplinkybes, sutiktus žmones, pažymėdamas, kad prabėgusieji trys dešimtmečiais nuo tų dienų dar labiau sunaikino ir ištrynė praėjusio gyvenimo bruožus. Ten dabar gyvena visai kiti žmonės – be kultūros šaknų ir istorijos. O ši paroda mus verčia susimąstyti, suprasti ir prisiminti, matant, kas šiandien vyksta Ukrainoje.

Apie Karaliaučiaus kraštą, apie prūsiškų šaknų paiešką, apie vaikystėje matytus vilko vaikus Kaune, prie geležinkelio stoties, pasakojo Hamburge gyvenanti rašytoja Jutta Noak. Ta tema atsispindi ir jos knygoje „Raudonos pelytės“. Prisiminti ir susitikimai su Vilko vaiku Zigfridu Gronau. Šiais metais Zigfridui sukako 90. Sunki dalia gyvenant svetima pavarde net pas 9 šeimininkus aprašyta Pasaulio lietuvių centro išleistoje knygoje „Klyksmas vaiduoklių miete“. Skaudi istorija papasakota apie 1945–1947 metų Karaliaučių, karo pabaigą ir užkariautojų iš Rytų antplūdį į jiems svetimas žemes, neapykantą viskam, ką ten rado, žmonių kančias, badą, mirtis, žūtis, prievartavimus. Negalėjo šiais metais atvykti Lietuvon, tačiau dabartinės technologijos leido išgirsti jo balsą, paklausyti prisiminimų. Plačiau apie knygą, apie susitikimus su Zigfridu Gronau kalbėjo Pasaulio lietuvių centro direktorius Valdas Kubilius.

Tądien atidaryta ir istorinių nuotraukų, archyvinių dokumentų paroda „Karaliaučiaus krašto vaizdai mūsų kultūrinėje atmintyje“ iš dr. Raimundo Kaminsko kolekcinių rinkinių. Ši paroda skiriama paminėti prieš 80 metų pradėtą Karaliaučiaus krašto vietovardžių masinį pakeitimą rusiškais arba sovietizuotais pavadinimais. Paroda byloja apie Mažojoje Lietuvoje gyvenusius lietuvius, kultūrą. Dr. Raimundas Kaminskas pasidalijo išsaugoto kareivio dienoraščio ištraukomis. Dienoraštis buvo parašytas Karaliaučiuje ir jo krašte, atliekant karinę tarnybą Sovietų armijoje. Kareivių siunčiami ir gaunami laiškai buvo oficialiai tikrinami (cenzūruojami). Jei laiškus buvo galima sukontroliuoti, tai dienoraštis, slepiamas po čiužiniu ar spintelėje, liko asmeniškas.

Nors visiems kariškiams rašyti dienoraščius buvo griežtai draudžiama, rizikuojant rimtomis bausmėmis, Raimundui pavyko išsaugoti mažą užrašų knygelę, liudijančią Karinių cenzorių ir specialiųjų skyrių veiklą sovietinėje armijoje.

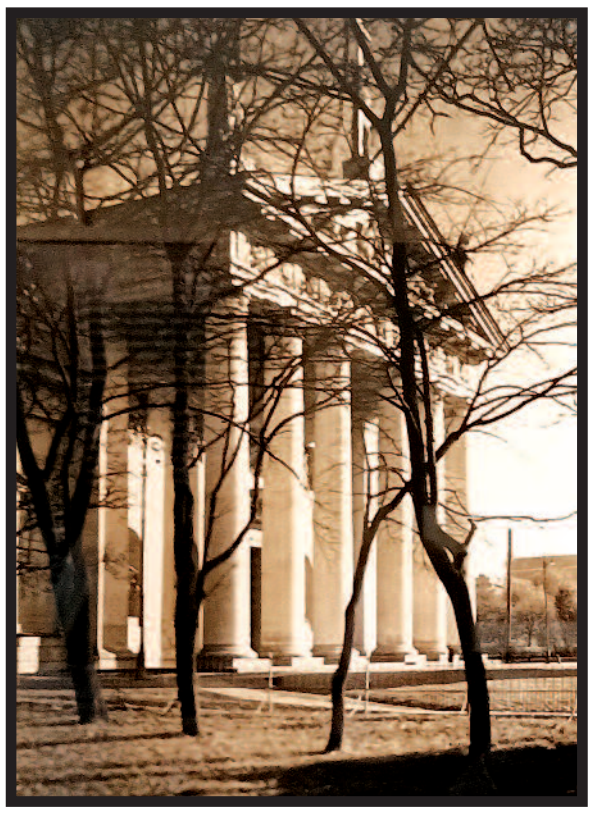
Renginyje apie skaudžias patirtis, apie partizanų, laisvės kovotojų atminimo įamžinimą kalėjo nepailstantis Vytautas Markevičius.

Apie šio renginio svarbą, Vilko vaikus ir Mažąją Lietuvą kalbėjo LR Seimo narys, Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkas prof. Valdas Rakutis.

Renginio organizatoriai – LPKTS, XXVII knygos mėgėjų draugija – dėkoja garbiems svečiams, parodų autoriams.

Istorinė popietė – L. Surgailos parodos atidarymas

J. Bulhak nuotraukos

J. Bulhak užfiksuota Vilniaus Didžioji sinagoga

Parodos fragmentas

Jan Bułhak Vilnius: ir meninė fotografija, ir istorinė dokumentika

Astrida Petraitytė

Senąjį Vilnių (tiesą sakant, ne tokį ir seną – XX a. pirmos pusės) galime pažinti iš Jano Bułhako nuotraukų. Nors tik šimtmetis, net dar mažiau skiria nuo jo įamžintų miesto kampelių, statinių, gatvių, bet jau galime ant jų "užkloti" šiandieninius vaizdus, galime pasidžiaugti pažanga, bet, deja, neretai, teks fiksuoti praradimus.

Spalio 7 d. Signatarų namuose atidaryta Lietuvos nacionalinio muziejaus (LNM; jo padalinys yra Signatarų namai) paroda „Tarp šviesos ir griuvėsių: Jano Bułhako Vilnius"; ja žymimos Jan Brunon Bułhak (1876–1950) 150-osios gimimo metinės. Nedidelėje šių namų Galerijoje (ar tiesiog fojė, į kurią patenkama iškart iš gatvės) parengta turininga ekspozicija, pristatanti daugiau nei tris dešimtmečius – 1912–1944 – fiksuotus Vilniaus vaizdus (dalį turtingo palikimo); norisi sakyti: ,,mūsų sostinės vaizdus", bet turime susivokti – parodos rengėjai, regis, delikačiai to nemini – kad didžiąją šio laikotarpio dalį Vilnių savavališkai buvo ,,priglobusi" Lenkija… Bet sudėtingos istorinės peripetijos nesumenkina nei meninės, nei dokumentinės fotografo darbų vertės. Parodos anotacijoje sakoma: ,,J. Bułhakas laikomas vienu ryškiausių piktorializmo [lot. *pictor* – tapytojas] krypties sekėjų Lietuvoje. Siekdamas priartinti fotografiją prie tapybos, jis ypatingą dėmesį skyrė kompozicijai ir estetiniam vaizdo poveikiui".

Gausiai (ir ankštai) Galerijoje susitelkusius lankytojus pasveikino, parodos rengėjams padėkojo LNM direktorės pavaduotoja Milda Gembickienė. O Bułhak kūrybinį laikotarpį Vilniuje nušvietė viena iš parodos kuratorių Liveta Repšienė (antroji kuratorė – Jūratė Gudaitė).

Ir iš ant sienos tarp eksponatų skelbiamo teksto, ir iš kuratorės pasakojimo galėjome susidėlioti Bułhak gyvenimo taškus.

Gimęs netoli Naugarduko (Baltarusija), Bułhak jau turėdamas fotografo kvalifikaciją 1912 m. įsikūrė Vilniuje, kuris iš pradžių jam pasirodęs skurdus carinis miestas. Bet fotografo žvilgsnį pakeitė susitikimas su dailininku Ferdynand Ruszczyc, tapusiu jo artimu bičiuliu, įkvėpėju ir populiarintoju.

Regis, dailininkui rekomendavus, Bułhak gavo magistrato užsakymą fotografuoti Vilniaus statinius. Nuo 1919 m. jis dėstė meninę fotografiją Stepono Batoro universitete; 1927 m. įkūrė Vilniaus fotoklubą. Paskutinės darbų serijos užsakovas pristatomas ir parodos anonse: ,,1944 m. vasarą J. Bułhakui teko pažvelgti į Vilnių visai kitu žvilgsniu – Komunalinio ūkio liaudies komisariato užsakymu kartu su sūnumi Januszu dokumentuoti per Vilniaus šturmą liepos 6–13 dienomis sugriauto miesto vaizdus." 1945 m. Bułhak persikėlė į Varšuvą, ten ir mirė.

Netrukus Repšienė pakvietė lankytojus ,,į ekskursiją", t.y. apsukti su ja ratą, stabtelint ties atskiromis fotografijomis, įamžinusiomis senąsias Vilniaus gatveles, statinius, taip pat peizažus. Pakomentuotos ir nuotraukos, kuriose regime pastatus su juose buvusia fotografo studija. Adresas – Ožeškienės gatvė – gal atrodys nelabai žinomas, bet tai dabartinis Gedimino prospektas/Vinco Kudirkos aikštė. Čia buvusios paskutinės Vilniuje Bułhak studijos istorija tragiška: namas nuo bombardavimų nukentėjo, Bułhak archyvas, daugybė negatyvų sudegė.

Parodoje pateikiama informacija apie J. Bulhak

Parodos kuratorė Liveta Repšienė. A. Petraitytės nuotr.

Mūsų gidė pažymėjo, kad greta gausiai dokumentuotų katalikiškų bažnyčių, Bułhak įamžino ir kitų konfesijų statinius – štai Šv. Dvasios cerkvė, štai (jau nušluotoji) Didžioji sinagoga su Strašūno biblioteka, o štai bendresnėje panoramoje regima evangelikų reformatų bažnyčios konsistorija, deja, neišlikusi (dabartinio Reformatų skvero teritorija).

Stabteldama prie griuvėsių nuotraukų, Repšienė ne tik primindavo ankstesnį vaizdą, bet ir žvilgterdavo į dabartinę situaciją, susiklosčiusią jau *po Bułhak*. Štai Vokiečių gatvė prieškariu buvusi intensyvi prekybinė arterija – parduotuvės, nebeišsitekdamos su savo prekėmis viduje, ,,prasitęsdavo" *siauroje* gatvėje; čia ir Bułhak neretai lankydavosi, rūpindamasis įrengti savo butą ar dirbtuvę. Nuotraukoje regime griuvėsius, bet, sakyta, rytinė gatvės dalis menkai tenukentėjusi, buvo galima atstatyti, tačiau dabar turime platų bulvarą – atitikusį sovietinių ,,kūrėjų" šviesios ateities vizijas…

Nukelta į 8 psl.

Atnaujintas Lietuvos aviacijos muziejus džiaugiasi augančiu lankytojų srautu

Algis Vaškevičius

Lietuvos aviacijos muziejus (LAM) ilgai buvo rekonstruojamas, bet jau keli mėnesiai lankytojų laukia nauja vidaus ekspozicija, skirta šalies aviacijos istorijai. Ji veikia atnaujintame muziejaus pastate Kaune, Veiverių gatvėje, prie istorinio S. Dariaus ir S. Girėno aerodromo. Rekonstrukcija tęsėsi trejus metus ir kainavo beveik 4,5 milijono eurų. Po rekonstrukcijos lankytojų skaičius muziejuje ženkliai padidėjo, čia užsuka itin daug svečių iš įvairių užsienio šalių.

Pasak muziejininkų, tai buvo kelerius metus trukusio strateginio muziejaus atsinaujinimo paskutinis etapas, kuriuo LAM stiprina savo vaidmenį kaip pagrindinis aviacijos atminties centras Lietuvoje ir kaip ryški muziejinė institucija Europos kontekste.

„Ši ekspozicija mums yra ne vien atnaujintos erdvės. Tai transformacija: muziejus pats kuria naratyvą, pergalvoja, kaip pasakojame aviacijos istoriją, ir kuria patirtį lankytojui. Visa komanda norime, kad Lietuvos aviacijos muziejus būtų šiuolaikiškas, modernus; kuriame aviacijos atmintis pristatoma aiškiai, įtraukiai ir atsakingai“, – sakė Lietuvos aviacijos muziejaus direktorė dr. Inga Puidokienė.

Muziejus buvo įsteigtas 1990 m. vasario 19 d. ir iki 1995 m. vasario 1 d. vadinosi Lietuvos technikos muziejumi. Jo pirmtakas – Visuomeninis sportinės aviacijos muziejus – pradėtas kurti Lietuvos aviatorių pastangomis 1971 m. ir oficialiai atidarytas 1983 m. Nuo 1991 metų LAM padaliniais tapo S. Dariaus ir S. Girėno gimtosios sodybos, atstatytos aviatoriaus Vytauto Pakarsko pastangomis. Ten įkurtos memorialinės ekspozicijos, primenančios skrydžio per Atlantą istoriją, papildytos Žemaitijos regiono etnografiniais eksponatais.

Muziejaus fonduose saugoma per 24 tūkstančių eksponatų (tarp jų daugiau kaip 50 skraidymo aparatų). Specializuotoje muziejaus bibliotekoje yra apie 19 tūkstančių leidinių. Populiariausia vertybė – skraidymams tinkanti legendinės „Lituanicos“ replika, sukonstruota ir pagaminta žinomo aviatoriaus Vlado Kensgailos 1982 m., kuriant filmą „Skrydis per Atlantą“.

Muziejaus pasididžiavimas – lietuviški ir Lietuvoje naudoti sklandytuvai, tarp kurių išsiskiria Broniaus Oškinio sklandytuvų kolekcija, taip pat lietuviškas sraigtasparnis „Sidabrinis titanas“ bei lėktuvo ANBO-IV (ANBO-41) brėžiniai (šviesoraštinės kopijos), kurie įtraukti į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą 2006 m.

LAM esminių pokyčių nepatyrė nuo jo įsteigimo 1990 metais. Dar sovietmečiu statyto pastato infrastruktūra ir komunikacijos buvo susidėvėjusios, o ekspozicija neatitiko šiuolaikinio lankytojo poreikių. Atnaujinimas apėmė ne tik pastato tvarkybos darbus, bet ir ekspozicijos turinio peržiūrą ir naują struktūrą, išsamų istorinių šaltinių ir medžiagos surinkimą bei pateikimo būdo perplanavimą. „Iki šiol kvietėme lankytojus pirmiausia į lauko ekspoziciją ir atskiras veiklas. Nuo šiol Lietuvos aviacijos istorijos pasakojimas bus šiuolaikiškesnis, patogesnis ir įdomesnis dabarties lankytojui“, – teigė dr. I. Puidokienė.

Atnaujintas Lietuvos aviacijos muziejus pristato daug įdomių eksponatų. A. Vaškevičiaus nuotraukos

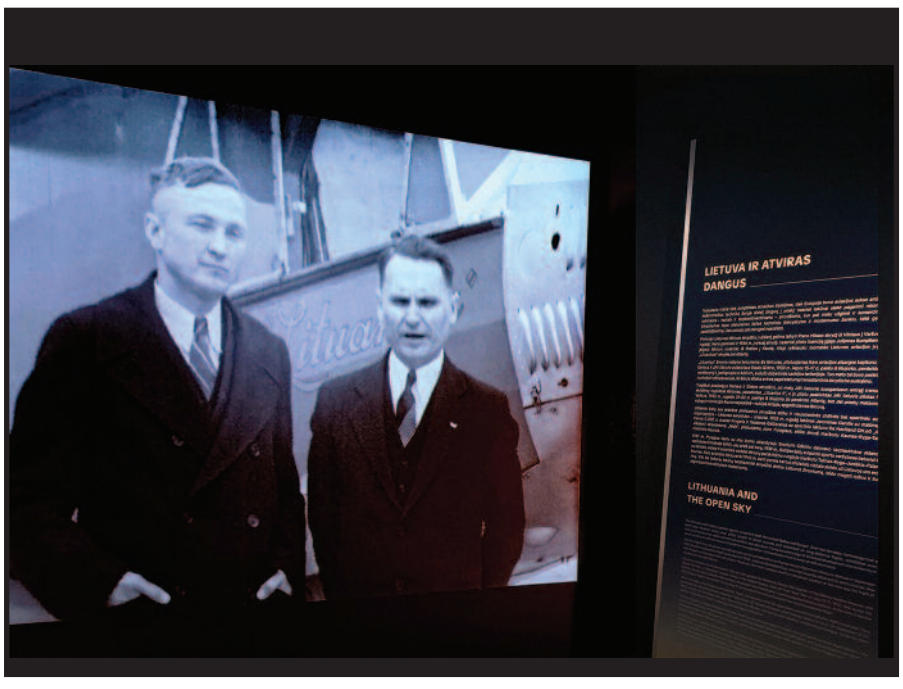

Visa muziejaus ekspozicija dabar yra suskirstyta į potemes, kurios atspindi reikšmingiausius Lietuvos aviacijos istorijos laikotarpius. Kaip teigia muziejaus komanda, išskirti konkrečius etapus iš gausios istorinės medžiagos buvo sunku, tačiau pasirinkti tie laikotarpiai, be kurių neįmanoma perteikti visos aviacijos reikšmės mūsų šaliai.

Po rekonstrukcijos Lietuvos aviacijos muziejus išsiskiria visiškai nauja struktūra, kuri leidžia aviaciją pažinti per interaktyvias ir modernias priemones. Aviaciją dabar galima pažinti ne tik per įdomiai pateiktus faktus, bet ir interaktyvias priemones: labiausiai lauktą interaktyvų S. Dariaus ir S. Girėno aerodromo maketą ir fizikinius dėsnius pristatančią orapūtę.

Nukelta į 8 psl.

Poeto, prozininko, scenaristo, režisieriaus, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Alvydo Šlepiko romano „Mano vardas – Marytė“ pristatinėti nereikia: tai vienas garsiausių lietuviškų romanų, nušviečiančių vieną iš baltųjų istorijos dėmių – „vilko vaikų“ situaciją. Vokiečių mergaitės Renatės, gavusios lietuvišką vardą Marytė, ir jos šeimos istorija atskleidžia daugelio pabėgėlių tragišką likimą, pirmuosius pokario metus Rytprūsiuose ir Lietuvoje. Romano autorius rėmėsi tikrais faktais, „vilko vaikų“ ir jų artimųjų pasakojimais.

Romanas sulaukė didelio kritikų ir skaitytojų susidomėjimo, pelnė daugybę apdovanojimų: knyga išrinkta 2012-ųjų „Metų knyga“ suaugusiųjų prozos kategorijoje. Už romaną autorius apdovanotas 2012 m. Jono Marcinkevičiaus, Rašytojų sąjungos bei Patriotų premijomis. Knyga išrinkta į 2012 m. kūrybiškiausių knygų dvyliktuką. Kūrinys sulaukė jau penkių leidimų. Išverstas į daugelį pasaulio kalbų, tarp jų – į korėjiečių ir arabų.

Alvydas Šlepikas

Mano vardas – Marytė

Ištrauka iš romano

Tarytum iš tamsos, tarytum šešėlių ir šviesos žaismas, tarytum juodai baltas kinas pasirodo praeities atskalos:

1946 metai.

Žiema.

Šalta ir siaubinga pokario žiema, nykos metas.

Tiltas kybo tarp dangaus ir žemės, virš užšalusio Nemuno, kuriuo tarsi greitkeliu vėjas neša sniego dulkes, kai kur juoduoja ledas, balzganas tartum marmuras. Šalta, daugiau kaip dvidešimt laipsnių pagal Celsijų.

Metalinių konstrukcijų daug, jos susikryžiavusios it neaiškus tinklas, tarp jų gijų švilpia vėjas. Tiltas metalinis, tvirtas, staugiantis ir dainuojantis vėtrų dainas.

Kartu su vėju girdėti ir keista, rytietiška kareivio daina.

Pro tilto metalą tolumoje matyti kažkokie judantys tamsūs taškeliai.

Ant tilto konstrukcijų priklijuota plakatų, skelbimų, laikraščių, skelbiančių pergalę, raginančių nesigailėti, žudyti, perspėjančių apie būtinybę turėti karinės vadovybės leidimą.

Leonardas Surgaila. Karaliaučiaus kraštas

Vieno plakato kraštas atplyšęs, jis virpa vėjyje. Ilgesinga daina garsėja.

Ant tilto – du sargybiniai kareiviai: dainuojantis azijietis ir rusas. Rusas degasi suktinę, bet vėjas gesina degtukus, jis pyksta. Jį erzina ir siauraakio daina.

Judantys aname krante tamsūs taškeliai dabar jau arčiau – tai vokiečių vaikai, bandantys ledu pereiti per Nemuną. Jų kokie septyni...

Rusas neištveria:

– Blet', užsikimšk tu, čiurka.

Azijietis šypteli, kurį laiką patyli, tyliai sako: čiurka, čiurka, pats tu čiurka.

Vėjas švilpia, o tėvynė toli, suktinė suplyšta, degtukas sulūžta sugrubusiose rankose.

Azijietis nusijuokia:

– Ei, Ivanai...

– Aš ne Ivanas, aš Jevgenijus, Ženia aš.

– Žiūrėk, Ivanai, vokietukas bėgti...

Vokiečių vaikai kaip kurapkos bėga ledu, pora mažesnių atsilikę kiek tolėliau.

Rusas kareivis šaukia: „Stok, atgal, stok, klausyt komandos, stot, fašistinės kiaulės“, bet tiltas aukštas, sargybinio balsą užgožia vėjas, vaikai bėga toliau, jie mato besiskeryčiojantį ant tilto žmogų, tik nesupranta to kareivio kalbos.

– Ei, Ivanai...

– Aš ne Ivanas, čiurka tu...

– Jie ant tavęs dėti pimpalą, Ivanai...

– Užmušiu tave...

– Raminkis, kvaily...

Rusas ima granatą, ištraukia žiedą ir sviedžia į vaikų pulkelį. Abu kareiviai pritupia, slėpdamiesi nuo atsitiktinių skeveldrų, nugriaudi galingas sprogimas.

Išsisklaido sprogimo sukelta migla: po sprogimo atsiradusioje eketėje kapanojasi, stengiasi išlipti vaikas, šalta, kyla garas iš vandens. Kiti vaikai bėga atgal, bandydami pabėgt nuo mirties.

Sprogimui nurimus, visiškoje tyloje girdėti keistas garsas, primenantis priešmirtinį žvėries balsą – aukštą ir begalinį: anas vaikas stipriai sužeistas, jis keistai sukasi ant nugaros, spirdamasis makaluojančiomis kojomis į ledą, tai iš jo eina šis klyksmas. Sužeistajam besisukant iš po jo srūva kraujas, nudažydamas vis didesnį sniego ir ledo plotą: spalvota dėmė baltai juodame pasaulyje.

Tarp sužeistojo ir kito, eketėje besikapanojančio vaiko stovi mirtinai išsigandęs kokių šešerių metų bamblys. Atrodo suakmenėjęs, kojos neklauso, jį kiaurai veria sužeistojo cypimas. Akyse – siaubas.

Šį vaiką vėliau atpažinsime – tai mažasis Hanselis.

Azijietis pakelia šautuvą, nusitaiko ir šauna. Klyksmas nutyla, sužeistasis nebejuda. Hanselis tarsi atbunda ir kažką šaukdamas pasileidžia bėgti, bet bėga jis ne į krantą, o kažkur tolyn upės ledu. Pavymui pasigirsta dar pora šūvių, bet Hanselis vis tiek bėga.

Nepataikęs į bėgantįjį, galvą kraipo azijietis kareivis.

Eketėje iš paskutiniųjų kapanojasi vaikas.

Rusų kareivis nusispjauna ir žiūri į mažutį, žemai upėje vos besikapanojantį berniuką.

Vaiko galva panyra, dar laikosi už ledo ranka, pagaliau ir ji pranyksta ledo ir vandens košėje.

Rusų kareivis pagaliau prisidega suktinę.

Švilpia vėjas.

Vėl pasigirsta liūdna, laukinė daina.

Lietuvių literatūra ir karas: tarp didvyriškumo, aukos ir atminties

Julius Keleras

Įvadas

Kalbėti apie lietuvių literatūrą ir karą – reiškia kalbėti apie vieną giliausių tautinės savasties sluoksnių. Mažos tautos, daugelį amžių gyvenusios tarp galingų, neretai agresyvių, kaimynų, istorinė patirtis lėmė, kad karas lietuvių raštijoje niekada nebuvo vien įdomi siužeto medžiaga. Jis tapo prizme, per kurią žvelgiama į laisvę ir priespaudą, į kalbos bei tautos išlikimą, į kaltę ir auką, į ryšį tarp žmogaus ir žemės, kurioje jis gimė. Lietuvių literatūra nuolat klausė: kuo mes esame, kai mūsų valstybė žlunga, kai mūsų žodis uždraudžiamas, kai mūsų artimieji tampa vienos ar kitos jėgos aukomis arba budeliais?

Ši esė siekia parodyti, kaip keitėsi karo vaizdavimas lietuvių literatūroje nuo viduramžių kronikų iki mūsų dienų. Pirmiausia aptariama senoji karo atmintis, kurios šaknys – Lietuvos didžiosios kunigaikštystės didvyriškoji tradicija ir kovos su kryžiuočiais. Toliau žvelgiama į romantizmo ir tautinio atgimimo laikotarpį, kai karas tapo prarastos šlovės simboliu ir moralinės stiprybės šaltiniu. Po to svarstomi XX amžiaus lūžiai: Pirmasis pasaulinis karas ir nepriklausomybės kovos, Antrasis pasaulinis karas, Holokaustas, sovietinė okupacija, partizaninis pasipriešinimas, tremtys ir išeivija. Galiausiai kalbama apie šiuolaikinę prozą ir poeziją, kuri vis drąsiau žvelgia į nepatogius atminties sluoksnius, o Rusijos karas prieš Ukrainą parodė, kad ši tema anaiptol nėra vien istorinė.

Pagrindinė esė tezė tokia: lietuvių literatūroje karo vaizdavimas pamažu pasuko nuo šlovinančios, herojinės retorikos prie sudėtingesnio, daugiabalsio pasakojimo. Šį posūkį lėmė ne vien pati literatūros raida, bet ir istorija. XX amžiaus patirtys nebeleido karo matyti tik kaip riterių mūšio ar tautos pergalės. Jos privertė kalbėti apie bejėgiškumą, apie moralinius kompromisus, apie tylą ir apie tai, ko visuomenė ilgai nenorėjo prisiminti.

Teoriniu požiūriu čia naudinga kultūrinės atminties samprata. Literatūra ne tik fiksuoja įvykius, bet ir formuoja tai, kaip bendruomenė juos prisimena, ką pripažįsta savo istorijos dalimi, o ką nutyli. Prancūzų istorikas Pierre'as Nora kalbėjo apie „atminties vietas“, t. y. simbolius, kuriuose kristalizuojasi bendra praeitis. Lietuvių literatūroje tokiomis vietomis tapo Žalgirio mūšis, Trakų pilis, partizanų bunkeris, Sibiro tremties barakas, Dievų miškas. Verta stebėti, kaip šios vietos kito ir kaip jos buvo pildomos vis naujomis prasmėmis.

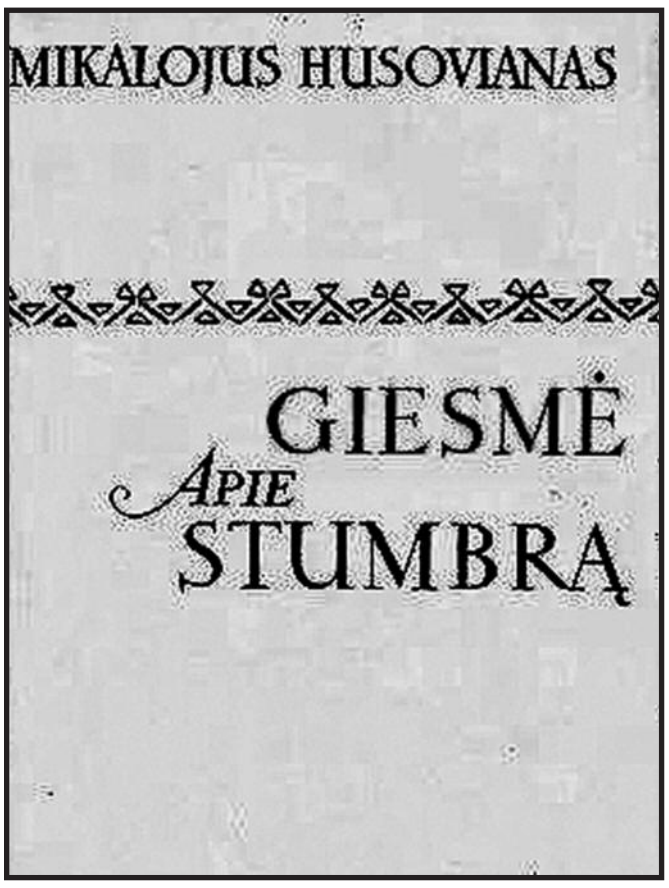
I. Senoji karo atmintis: nuo metraščių iki „Giesmės apie stumbrą“

Lietuvos valstybė susiformavo, sakytume, karo sąlygomis. XIII amžiuje, spaudžiama Livonijos ir Kryžiuočių ordinų, Mindaugo valdžioje susitelkusios žemės sukūrė politinį darinį, kuris vėliau išaugo į didžiąją kunigaikštystę. Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas – tai valdovai, kurių vardai istorinėje sąmonėje neatsiejami nuo žygių, pilių ir mūšių. Todėl nenuostabu, kad ankstyvoji rašytinė tradicija, susijusi su Lietuva, daugiausia yra karo ir valstybės kūrimo pasakojimas. Lietuvos metraščiai, rašyti rusėnų kalba, pasakoja apie valdovų kilmę, jų žygius ir valstybės plėtrą, o pasakojimą jie jungia su legendomis. Viena garsiausių – Gedimino sapnas apie geležinį vilką, kuris, pasak padavimo, nulėmė Vilniaus įkūrimą. Šiame pasakojime karas, miestas ir valdovo likimas susilieja į vieną simbolinį pagrindą.

Kryžiuočių ordinas šioje tradicijoje atliko ypatingą vaidmenį. Šimtmečius trukusi kova su juo lietuvių ir šalia esančių tautų atmintyje tapo savotišku pirminiu konfliktu, kuriame buvo suformuotas „mes“ ir „jie“ paveikslas. Tarp visų susirėmimų išsiskiria 1410 metų Žalgirio mūšis, kuriame jungtinė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė sutriuškino Ordino pajėgas. Anksčiau už lietuvius šį įvykį aprašė lenkų kronikininkas Janas Długoszas, tačiau vėlesniais šimtmečiais Žalgiris įsitvirtino kaip lietuviškos istorinės sąmonės ašis. Nuo viduramžių iki XX amžiaus jis buvo kartojamas ir perkuriamas, o kiekviena epocha jam suteikdavo savų spalvų.

XVI amžiaus pradžioje, jau Renesanso įtakoje, atsirado literatūros kūrinių, kuriuose karo šlovė derinama su krašto garbinimu. Ryškiausias pavyzdys – Mikalojaus Husoviano lotynų kalba parašyta poema „Giesmė apie stumbrą“ (1523). Formaliai tai kūrinys apie stumbrą ir jo medžioklę, tačiau iš tikrųjų poema yra Lietuvos šlovinimas. Husovianas primena Vytauto pergales, kuria tėvynės paveikslą kaip krašto, saugančio Vakarų pasaulį nuo grėsmių, ir stumbrą paverčia valstybės ženklu. Karinė šlovė čia tampa ne tiesiog istorine tema, o argumentu, įrodančiu Lietuvos vietą Europoje. Šis motyvas – kad karas pagrindžia tautos orumą – dar ilgai gyvens lietuvių literatūroje.

Tokią elitinę, herojinę karo atmintį sustiprino

Mikalojus Husovianas. Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę. Vertėjas Benediktas Kazlauskas. – Vilnius, Vaga, 1977

ir kiti to meto istorikai. Maciejaus Stryjkowskio XVI amžiaus kronikoje Lietuvos praeitis supinama su romėniška kilme, pasakojama apie Palemoną ir jo palydovus, o didžiųjų kunigaikščių žygiai vaizduojami kaip valstybės šlovės liudijimas. Tokie tekstai kūrė tai, ką šiandien pavadintume mitine valstybės biografija. Jie padėjo bajorijai suvokti save kaip senos, garbingos ir karingos visuomenės paveldėtoją. Būtent iš čia kilo vėlesnių romantikų žavėjimasis praeities didybe.

Tačiau greta šios elitinės tradicijos visada gyvavo kitokia karo patirtis, išlikusi tautosakoje. Valstiečiui karas reiškė ne pergalių dainas, o mobilizaciją, grobimą, maro ir bado metus, išsiskyrimą su artimaisiais. XVII amžiaus karai su Rusija ir Švedija, vadinamasis Tvanas, o paskui Šiaurės karas, kurį lydėjo badas ir maras, Lietuvą nualino taip, kad žmonių atmintyje jie išliko kaip katastrofa. Vėlesnėse, XIX amžiaus rekrutų ir kareivių dainose girdime motinos ar mylimosios balsą, sielvartą dėl sūnaus, išėjusio tarnauti carui daugeliui metų, ilgesį ir nuovargį. Rekrutų dainose karys nėra šlovingas didvyris. Jis – nuskriaustas žmogus, kurio gyvenimą nulemia svetima valia. Šie du pasakojimai vėliau lydės visą lietuvių literatūros istoriją. Jų santykis kito, bet kartais jie susitikdavo viename kūrinyje.

II. Romantizmas: prarasta valstybė ir atgimęs karys

XVIII amžiaus pabaigoje Abiejų Tautų Respublikos padalijimai pakeitė viską. Lietuvos didžioji kunigaikštystė išnyko iš politinio žemėlapio, o dauguma jos teritorijos pateko į Rusijos imperijos sudėtį. Romantizmo epochoje literatūra ėmė atlikti neįprastą vaidmenį: ji tapo prarastos valstybės atminties saugykla. Karas, kuris buvo praeities realybė, virto idealizuojamu garbės laikotarpiu, kurį galima priešpastatyti nuosmukio dabarčiai.

Vilniaus universiteto aplinkoje išaugęs Adomas Mickevičius, nors rašė lenkų kalba, į savo kūrybą įtraukė lietuvišką istorinį pasaulį. Poemoje „Gražina“ (1823) pasakojama apie Lietuvos kunigaikštytę, kuri su vyru kariu, vienu iš senųjų kunigaikščių, kovoja su kryžiuočiais. Dar svarbesnė – istorinė poema „Konradas Valenrodas“ (1828). Joje lietuvis, kaip vaikas patekęs į Kryžiuočių ordino nelaisvę, užauga tarp savo šalies priešų, įgyja jų pasitikėjimą ir tampa Ordino didžiuoju magistru, kad iš vidaus sunaikintų priešą. Šis kūrinys siūlo ne paprastą pergalės istoriją, o sudėtingą moralinę dilemą: ar galima laisvės vardan griebtis klastos, ar kova prieš stipresnį gali pateisinti išdavystę, jei ji skirta atkeršyti? Valenrodas žūsta ir pats, tarsi sumokėdamas už tai, kaip kovojo. Skaitytojai, ypač po 1830–1831 metų sukilimo, kūrinį suprato kaip alegoriją apie Rusijos galią ir bejėgės tautos kovos būdus. Taip jau romantizmo laikais karo tema ėmė reikšti ne vien šlovę, bet ir moralinį kompromisą.

Lietuvių kalba parašyta literatūra šiuo laikotarpiu tik pradėjo plėstis, bet karo praeitis jai buvo labai svarbi. Simonas Daukantas, kurį laikome vienu pirmųjų lietuviškosios istoriografijos kūrėjų, rašė apie senovės lietuvių dorybes. Jo veikalas „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (parašytas apie 1845 m.) kuria idealizuotą praeities paveikslą: laisvi, drąsūs žmonės, kuriuos vienijo bendri įstatymai ir karo žygiai. Daukantui karas nebuvo tiesiog istorijos faktas. Jis buvo tautos dvasios apraiška, įrodymas, kad lietuviai kadaise buvo galinga ir garbinga bendruomenė, o jų atsilikimas – ne prigimtinis likimas, o istorinio sąstingio pasekmė. Tokiu požiūriu lietuvių kalba rašytas pasakojimas apie karą iš karto įgavo politinę funkciją: jis kėlė pasitikėjimą savimi.

XIX amžiaus viduryje ir antroje pusėje lietuviams teko patirti du dideli sukilimai: 1831 ir 1863–1864 metų. Abu buvo numalšinti, o antrasis lėmė žiaurius pasekmes, tarp jų – lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą (1864–1904). Šis draudimas pakeitė kovos supratimą. Lietuvių literatūra nebegalėjo skelbti atviro ginkluoto pasipriešinimo, bet sukūrė kitokį didvyrio tipą – knygnešį. Jis nešiojo uždraustą spaudą per sieną, rizikavo laisve ir gyvybe, ir tapo tarsi dvasinės kovos kariu. Karas čia virto kova už raštą, o raštas – už išlikimą. Šis pokytis labai svarbus, nes parodo, kaip literatūra išplėtė karo sąvoką: ginklas gali būti ne kardas, o knyga.

Nors Antano Baranausko poema „Anykščių šilelis“ (parašyta apie 1858–1859 m.) nėra karo poema, joje randame svarbų motyvą, kuris vėliau bus kartojamas: gamta kaip praeities liudininkė. Šilelis, kuris kadaise buvo galingas ir slėpė žmones, o dabar kertamas, tampa netekties simboliu. Tokia gamtos prasmė – miškas kaip prieglobstis, atmintis ir žaizda – vėliau, Antrojo pasaulinio karo ir partizanų kovų laikais, įgis dar tragiškesnį atspalvį.

Apibendrinant galima sakyti, kad romantizmo laikais lietuvių literatūroje karas buvo suvokiamas dvejopai. Viena vertus, jis buvo idealizuojama praeities šlovė, atsvara dabarties bejėgiškumui. Kita vertus, Mickevičiaus pavyzdys rodo, kad jau tada užsimezgė abejonė, ar kova už laisvę visada gali būti tyra. Abi šios linijos tęsis iki pat XX amžiaus.

Tęsinys kitame numeryje

Atnaujintas Lietuvos aviacijos muziejus

A. Vaškevičiaus nuotr.

Atkelta iš 5 psl.

Viena iš lankytojų jau pamėgtų muziejaus naujovių – 2024 metų gruodį duris atvėręs LAM Skrydžio pažinimo centras. Naudodami profesionalią simuliatorių įrangą lankytojai nuo šiol gali patirti skrydžio džiaugsmą virtualiai ir pakilti virš debesų patys valdydami orlaivį. Naujos ekspozicijos kūrimas vyko muziejaus aviacijos istorijos ekspertų komandai glaudžiai bendradarbiaujant su Lietuvos aviacijos bendruomene ir privačiu verslu.

Lietuvos aviacijos istorijos ekspozicijos pasakojimą LAM parengė kartu su architektu Dariumi Baliukevičiumi, kuris taip pat yra projektavęs Genocido aukų muziejaus, Geležinkelių muziejaus ir kt. ekspozicijas, prisidėjęs prie daugybės parodų architektūros visoje Lietuvoje.

Techninį ekspozicijos projektą parengė kūrybos studijos „Baukas“ architektai, taip pat kūrę Vytauto Didžiojo karo muziejaus, skulptoriaus Žako Lipšičo memorialinio muziejaus, Kuršių nerijos lankytojų centro, Medinės miesto architektūros muziejaus ir kt. ekspozicijas.

„Atnaujinimas apėmė ne tik pastato tvarkybos darbus, bet ir ekspozicijos turinio peržiūrą ir naują struktūrą, išsamų istorinių šaltinių ir medžiagos surinkimą bei pateikimo būdo perplanavimą. Iki šiol kvietėme lankytojus pirmiausia į lauko ekspoziciją ir atskiras veiklas. Nuo šiol Lietuvos aviacijos istorijos pasakojimas bus šiuolaikiškesnis, patogesnis ir įdomesnis dabarties lankytojui“, – sakė dr. I. Puidokienė.

Lietuvos aviacijos muziejaus rinkinius neseniai papildė dvi reikšmingos istorinės vertybės – Lėktuvo ANBO-51 modelis ir fotografijų albumas „Mokomos oro Eskadrilės Praktikos darbų Albumas 1923 m.“

Lėktuvas ANBO-51 – 1936 m. brigados generolo, aviakonstruktoriaus Antano Gustaičio sukonstruotas mokomasis lėktuvas, skirtas stiprėjančios Karo aviacijos mokinių lakūnų pradiniam apmokymui. Jis buvo beveik identiškas lėktuvui ANBO-V, tačiau atlikti tam tikri eksploataciniai, konstrukciniai patobulinimai: sukonstruota stabilesnė važiuoklė, įvesta smulkių sprendimų, palengvinančių lėktuvų pritaikymą skirtingoms užduotims vykdyti, užsakyti „Genet Major“ varikliai. 1936-1938 m. iš viso tokio tipo lėktuvų buvo pagaminta 10 vienetų.

Muziejus be įvairios aviacinės technikos taip pat kaupia vaizdo bei garso įrašus, dokumentus, fotografijas ir kitas su aviacija susijusias muziejines vertybes. Net 49 proc. muziejinių vertybių saugoma Vaizdo įrašų, garso įrašų ir fotodokumentų rinkinyje, tarp kurių – fotografijos. Jos leidžia pažinti tarpukaryje suklestėjusią ir didelę įtaką šiuolaikiniam Lietuvos identitetui padariusią Karo aviaciją. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos dėka muziejui pavyko įsigyti per šimto metų siekiantį fotografijų albumą „Mokomos oro Eskadrilės Praktikos darbų Albumas 1923 m.“, kurio vertė 20 500 eurų.

„Daugeliui svajonių likimas leido išsipildyt“

Atkelta iš 2 psl.

Šiuo atveju buvo pažymėtos mano pastangos populiarinti žinias apie Visatą, steigiant Lietuvos etnokosmologijos muziejų, aprašant žiniasklaidoje mūsų krašto mokslininkų indėlį į Visatos pažinimą, parengiant vadovą po senąją Vilniaus observatoriją, sudarant Lietuvos astronomų sąvadą, atgaivinant saulės laikrodžių tradiciją Lietuvoje. Didžiuojuosi šiuo įvertinimu, nes jokio kito už mokslinę veiklą ir neturiu. Kartais pagalvoju: kai manęs šioje Žemėje nebebus, asteroidas Klimka vis kas keleri metai praskries arti Žemės...

O laisvalaikiui, šeimai ar dar lieka laiko? Kuo užimti Jūsų brangiausi žmonės? Ko dukras išmokė Jūsų pavyzdys?

Šeima džiugina tuo, kad visi jos nariai savo ateitį mato čia, Lietuvoje. Vienos dukros šeima – dideli keliautojai po pasaulio kalnynus ir kultūros stebuklus; kitos – pasirinko kaimo tylą ir supančios gamtos vis kasdien kintančias grožybes. Dukrų specialybės – sociologė ir vertėja; anūkės – architektė ir matematikė, anūkai – kaimo juodadarbis ir moksleivis. Labai miela džiaugtis proanūkiais Rusne ir Aidu. Tik nežinau, kaip šeima nutars pasielgti su mano nemaža biblioteka (ten yra dar ir tėvelio įsigytų lituanistinių leidinių) bei senienų rinkiniais.

Daugeliui mano svajonių likimas leido išsipildyti: sulaukiau proanūkių, užkopiau į Tiaršanio viršukalnę, pastatytas Etnokosmologijos muziejus, atgaivinta saulės laikrodžių tradicija, parašytos ir išleistos knygos. Bet kokie tai buvo permainingi laikai! Mano kartai tiek visko teko patirti ir išgyventi audras jausmų. Todėl svajonė tolimai ateičiai: kad mano proanūkiai savo gyvenimus kurtų Lietuvoje, nejausdami blogio imperijų grėsmės. Aš gi dar viliuosi pamatyti ant Pamėnkalnio Vilniuje iškilusius Tautos namus (bet ne Nacionalinę koncertų salę); gal net dalyvauti tų Namų atidaryme. Ir tegu pasodinti Basanavičynėje bei kitur ąžuolai težaliuoja žemėj Lietuvos!

Tarp Jūsų bičiulių nemažai rašytojų. Kas artimiausi ir kodėl? Kokia literatūra arčiausiai širdies?

Esu labai kaprizingas skaitytojas. Iš dabartinio mano lektūros sąrašo bemaž visai išbraukta beletristika. Tiesa, perskaičiau keletą naujausių romanų vertimų, nobelistų knygas, bet jausmams jų postmodernistinės stiliaus įmantrybės nepadarė didesnio įspūdžio. Dabar skaitau istorinius tekstus ir retkarčiais poeziją – Vladą Braziūną, Jurgitą Jasponytę, Janą Kochanovskį. Čia kad mintys atitrūktų nuo kasdienybės ir susikaupčiau savo naujiems darbams.

Esu „knygius“ visa savo esybe; ta aistra – paveldėta. Mūsų namuose knyga buvo ir gerbiama, ir mylima. Šeimos legenda sako, kad paskutinieji prieškariniai litai, gauti pardavus karvutę, prieš juos iškeičiant į rublius buvo išleisti Lietuviškosios enciklopedijos pirkimui. Tėvelis buvo Pelikso Bugailiškio įsteigtos bendrovės „Kultūra“ būrelių narys, žurnalo „Kultūra“ prenumeratorius. Betgi teko matyti, kaip jam, gavus šaukimą į KGB, kai kurias knygas teko deginti krosnyje. Mano asmeninėje bibliotekoje – du senųjų leidinių rinkiniai: lietuviškųjų istorijos vadovėlių ir Lietuvoje išleistų kalendorinių knygelių. Atskiras bibliotekos dalis sudaro knygos apie Vilniaus istoriją ir kraštotyros leidiniai. Žinias apie knygos istoriją papildau, dalyvaudamas bibliofilų klubo veikloje.

Jan Bulhak Vilnius

Parodos „Tarp šviesos ir griuvėsių“ fragmentas.

Atkelta iš 4 psl.

Pasak Repšienės, Bułhak pasižymėjo ir literatūriniu talentu, tai liudija ir prisiminimų apie bendravimą su Ruszczyc knyga („26 lat z Ruszczycem“ publikuota Vilniuje 1939 m.); jis reiškėsi ir kaip fotografijos teoretikas.

Fotografijų parodą papildo ir ištraukos iš Bułhak knygos „Dvidešimt šešeri metai su Ruščicu“, liudijančios ir pagavią akį, ir poetišką sielą; pavyzdžiui: „Vakarop įkopę į aukščiausią miesto statinį – Šventojo Jono varpinę, akis į akį susitiksime su Vilniumi <...> žvilgsnis užklius už sparnuotų angelų, besiilsinčių ant Šventojo Jono bažnyčios stogo, nubėgs raudonų čerpių kraigais ir sustos prie trijų bažnyčių, susipynusių fasadais į vieną liepsnojančią stebuklingą monstranciją <...> iš vieno nematomo stiebo išauga trys rožių žiedai – Šventoji Ona, Bernardinai ir Šventasis Mykolas...“

Parodoje eksponuojami LNM leidiniai – ne tik šie, 2014-aisiais publikuoti prisiminimai apie dailininką Ruszczyc (kartu su klajonių po Vilnių ir jo apylinkes aprašymais), bet ir 2011–2013-ais pasirodęs Jūratės Gudaitės sudarytas solidus tritomis: Jan Bulhak. „Vilnius“.

Paroda Signatarų namuose veiks iki 2027-ųjų sausio 7-os.